АКТУАЛІЗАЦІЯ ІДЕЇ ДИТИНОЦЕНТРИЗМУ У ПЕДАГОГІЧНІЙ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИЦІ СЬОГОДЕННЯ

MAINSTREAMING AN IDEA OF CHILD-CENTRISM IN CONTEMPORARY PEDAGOGICAL THEORY AND PRACTICAL

УДК 378.37.013(042)
DOI https://doi.org/10.32843/2663-6085-2019-15-1-5

Кирилюк Г.В.,
канд. пед. наук,
доцент кафедри соціальної роботи і менеджменту соціокультурної діяльності
Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка

Пропонована стаття присвячена актуалізації низки питань, які розкривають проблему дитиноцентризму як навчально-виховної стратегії, в основі якої перебуває ідея максимального врахування прав дитини, її здібностей, потреб та інтересів. Здійснено спробу концептуально і змістово розкрити наповнення ілюстративних постулатів, які представлено у сучасному педагогічному дискурсі, щодо «необхідності наближення навчання і виховання кожної дитини до її сутності, конкретних здібностей, майбутньої життєвої траєкторії людини». Наголошено на тому, що проблема дитиноцентризму існує потенційно, подекуди латентно, у межах дитинознавчих студій, а також є об'єктом історико-педагогічного знання та культуро-антропологічної історії освіти. Визначено, що актуалізація ідеї дитиноцентризму досягається за рахунок розкриття її загальнотеоретичних і методологічних аспектів, визначення передумов і чинників детермінації теоретико-концептуальних основ ідеї, висвітлення культурогенезу дитиноцентричних ідей та їх розвитку у контексті гуманістичної парадигми вітчизняної педагогічної освіти та ін.

Проблематизовано доцільність розроблення міждисциплінарної методології, застосування якої дало б змогу перевести проблему дитиноцентризму із прихованого дискурсу до оформленого наукового педагогічного знання. Наголошено на тому, що міждисциплінарне вивчення ідеї дитиноцентризму забезпечує можливість використовувати наукознавчий і дослідницький досвід і потенціал таких наук, як історія, антропологія, соціологія, культурологія та ін. Водночас зауважено на тому, що такий науковий симбіоз вимагає й додаткової дослідницької уваги і наукової тактовності, для того щоб, по-перше, не вторгатися на «суверенну територію» зазначених наукових галузей, тобто залишатися в рамках свого предмета, а по-друге, не розчинятися в знаннях цих наук та намагатися не стати узагальнюючою і всеінтерпретуючою науковою дисципліною.

Ключові слова: *ідея дитиноцентризму, дитинознавчі студії, навчальний процес, виховні практики, міждисциплінарна призма.*

The article deals with the actualization of some questions, that expose the problem of child-centrism as an educational-upbringing strategy, in basis of that there is an idea of the maximal taking into account the children rights, their capabilities, necessities and interests. An attempt to conceptually and contently expose a filling of illustrative postulates that is presented in contemporary pedagogical discourse in relation to "the necessity of approaching of studies and education of every child to her/his essence, concrete capabilities and future vital trajectory of children" is carried out by the author. The author stresses that the problem of child-centrism exists potentially, sometimes latently, within the limits of child-knowledge studies, and also is the object of history-pedagogical knowledge and cultural-anthropological history of education. According to the text an actualization of an idea of child-centrism is arrived at due to the opening of its all-theoretical and methodological aspects, the determination of pre-conditions and factors of the determination conceptualization bases of an idea, the treatment of a cultural genesis of child-centrism ideas and it development in the context of humanistic paradigm of home pedagogical education and etc.

Also the author tries to describe an expediency of the development of interdisciplinary methodology the application of that would allow exchanging the problem of child-centrism from the hidden discourse to the executed scientific pedagogical knowledge. It should be stressed that the interdisciplinary study of an idea of "child-centrism" provides a possibility to use the scientific and research experience and potential of such sciences as history, anthropology, sociology, cultural studies and etc. At the same time, the author comes to the conclusion that such scientific symbiosis requires an additional research attention and a scientific tactfulness, for that, firstly, not to encroach on the "sovereign territory" of the marked sciences, that is to remain within the framework of the object, and secondly, not to dissolve in knowledge of these sciences and try not to become summarizing and all-interpretation scientific discipline.

Key words: *idea of child-centrism, child-knowledge studies, educational process, upbringing practice, interdisciplinary prism.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Протягом останнього десятиліття на шпальтах освітніх видань та інтернет-ресурсів урочисто проголошуються наміри на кшталт того, що у центрі будь-яких державних ініціатив і програм в освітній галузі має перебувати ідея дитинства. Зокрема, Концепція нової української школи декларує потребу організації освітнього процесу на засадах особистісно орієнтованої моделі, що, своєю чергою, передбачає реалізацію на практиці принципу дитиноцентризму [6, с. 14]. Ось тут на рівні інтерпретації нормативних текстів, а також рівні втілення теоретичних постулатів в освітню практику виникають питання, ігнорування яких, на наш погляд, може призвести до принципових суперечностей і неузгодженостей у царині якісної/ефективної реалізації ідей дитиноцентризму в різні сфери суспільного життя. Наприклад, виникають такі питання: по-перше, головне завдання державних програм полягає у забезпеченні доступності ***всім*** дітям різних видів освітніх послуг чи все таки у трансформації соціального статусу дитинства як умови формування базової культури дітей та їхньої позитивної соціалізації в

умовах інформаційного суспільства? По-друге, політика дитиноцентризму є тотожною формулі «дитинство заради дитинства», а тому актуалізує розвиток самостійного статусу власне дитинства у житті ***кожної*** дитини або ж ідеологія дитиноцентризму зорієнтована суто на результат навчальних і виховних зусиль дорослих стосовно дітей? По-третє, що є предметом сучасних дитинознавчих студій, які проблематизують концептуалізацію ідеї дитиноцентризму в умовах сьогодення? Можливо, феномен дитинства в різних суспільствах, культурі у цілому, історико-педагогічні концепти і підходи розроблені, спираючись на писемні, статистичні, зображувальні джерела, або інші аспекти взаємопобутування дорослих і дітей?

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відповіді на зазначені питання певною мірою намагаються дати провідні дослідники різних наукових галузей. Розуміючи дитинство як соціальний феномен, який є реальністю, локалізованою в певний час і в конкретному культурному просторі, нами здійснено аналіз, передусім, вітчизняного дитинознавчого наукового доробку, як-от філософів (С. Гребінь, Л. Українець та ін.), соціологів (І. Голубєва, М. Гольченко, І. Загарницька та ін.), психологів (І. Болотнікова, І. Бушай, Д. Іванов, О. Кононко та ін.). Більшою мірою проблему дитиноцентризму розкрито вітчизняними педагогами (О. Квас, В. Кремень, К. Кушлев, М. Набок та ін.).

Втім, чіткого розуміння загальних фраз, які б мали розкрити ідею дитиноцентризму (наприклад, «виховання і навчання ***кожної*** дитини на основі розвитку її природних здібностей», – О. Захаренко [2]; «розширення життєвого шляху та саморозвитку дітей, увага до системи цінностей та інтересів», – В. Кремінь [4]; «посилення уваги до системи цінностей, інтересів дітей задля формування у них основ життєвої компетенції», – О. Квас [3] та ін.) зазначені напрацювання все ще не дають.

Мета статті полягає в актуалізації, а відтак переведення в дію, стан активності, окреслення низки питань, які б розкривали проблему дитиноцентризму, котра існує потенційно, певною мірою латентно, у межах дитинознавства як об'єкта історико-педагогічного знання та культуро-антропологічної історії освіти.

Виклад основного матеріалу. Представляючи результати своїх досліджень з проблеми дитиноцентризму, вітчизняні теоретики та практики педагогічної освіти здебільшого висвітлюють це явище зазвичай як дещо ідеальне, як взірець для нової української школи та освітньої стратегії держави загалом. Підтримуючи ідею створення особистісно орієнтованого (дитиноцентрованого) навчально-виховного середовища, все ж не можемо не наголосити на деяких парадоксах і протиріччях розвитку світу дитинства сьогодення, які, між іншим, і визначають характерні особливості реформування освітньої галузі на засадах дитиноцентризму.

Так, перше протиріччя полягає в одночасному розвитку в сучасному суспільстві двох протилежних явищ – *дитиноцентризму* та *інфантициду*. Тенденції до переміщення дитини у центр навчально-виховного простору спостерігаємо як на макрорівні (турбота про молоде покоління проголошується пріоритетом державних освітніх ініціатив), так і на мікрорівні (наявність дітей, визнання їх безумовною цінністю, часові, емоційні, фінансові інвестиції у їх розвиток є цементуючим елементом української родини). При цьому дитиноцентризм переважно інтерпретується виключно як позитивне суспільне явище [2; 3; 4]. Проте вже нині можемо застосувати і терміни «негативний дитиноцентризм», «крайнощі, обмеженість дитиноцентризму».

Водночас мають місце і частково виправдовуються об'єктивними (найчастіше економічними) трансформаціями суспільства і реальні прояви інфантициду (умисне позбавлення життя дитини) та неонатициду (вбивство матір'ю новонародженої дитини). Вважаємо, що до своєрідних проявів інфантициду можемо віднести різні форми насильства стосовно дітей, передусім сексуальне, кіднепінг, примус їх до жебракування та бродяжництва, соціальне сирітство, безнаглядність.

Ще один парадокс убачається нами в одночасному функціонуванні у суспільній думці уявлення про дітей як про економічно вигідне або ж невигідне «придбання». Погоджуючись у цілому із поглядами відомої дослідниці С. Майорової-Щеглової [5, с. 193], також дозволимо собі сформулювати гіпотезу, яка, безсумнівно, потребує опрацювання і доказів: ми є свідками функціонування різних уявлень про цінність дітей залежно від соціально-економічного статусу наших співвітчизників (від «діти – дороге задоволення, але необхідна основа майбутнього життя старшого покоління» до «діти – занадто дороге задоволення, тягар, який погіршує якість життя»).

Наступний парадокс можна назвати як «стратифіковане дитинство сучасної України». Надто спірними є судження соціологів про дітей і дитинство як про деякі цілісні елементи суспільства, адже не можна погодитися з визначенням, що у своєму соціальному статусі діти до десяти–дванадцяти років відносно однакові і тільки у процесі дорослішання стають «різними».

Виявлено протиріччя між проголошеними принципами гуманізації у ставленні до дитинства як соціального феномена і поширенням усе більш раннього «педагогічного насильства». Такі протиріччя та парадокси, певна річ, окреслено без поглибленого осмислення та детального аналізу, що детермінує потребу проведення окремого дослідження.

Продовжуючи актуалізувати ідею дитиноцентризму, зауважимо на тому, що цілком закономірно процес розроблення зазначеної проблеми детермінує низку дослідницьких питань методологічного характеру. Серед таких, які потребують першочергового пояснення та поглибленого аналізу, визначимо такі. Зокрема, у чому полягає специфіка досліджень ідеї дитиноцентризму, зорієнтованих, передусім, на головні напрями стратегії розвитку сучасної вітчизняної освіти? Водночас, чи взагалі має бути певна специфіка у такого роду дослідженнях, або ж вони можуть якісно та предметно не відрізнятися від власне педагогічних досліджень? Які логіко-структурні форми уможливлюють і актуалізують «вихід на сучасність» ідеї дитиноцентризму і яким чином предмет дослідження детерміновано темою дослідження? Чи взагалі обов'язковою умовою дослідження ідеї дитиноцентризму є зв'язок із сучасністю? На рівні держави проголошено про те, що ідея дитиноцентризму має пронизувати всі рівні функціонування нової української школи [6, с. 14], а тому виникає таке питання. Чи може реалізація на практиці принципу дитиноцентризму зумовлювати, по-перше, появу наднебезпечного ризику зведення дитинства до підготовки і власне навчання в школі? По-друге, появу ризику зведення соціалізації у дитячому віці до адаптації, до конформного пристосування до навчального простору, котрий поки що не зрозуміло, на яких підставах і за якими показниками визначатиме «здібності, потреби та інтереси ***кожної*** дитини, її життєвий шлях і межі саморозвитку»? [2]

Остаточно концептуально неоформленою залишається теза про те, чи зорієнтована реалізація принципу дитиноцентризму на розвиток ключових мотиваційних установок дитинства і життєвих завдань дитини: віра в себе і в самовідповідальність? «Школа враховуватиме здібності, потреби та інтереси кожної дитини. Буде забезпечено неупереджене та справедливе ставлення до кожного учня...» [6, с. 14]. Знову виникає питання: де місце у цих декларативних постулатах самовираженню дитини, на кшталт «Я сам»? Адже це означає: «Я хочу», «Я зроблю», це і є ознакою наявності мотивації і бажання, упевненості в тому, що вона виконає, принаймні спробує.

Доволі назрілими є дещо інші питання, як-от: чи існують часові межі розроблення ідеї дитиноцентризму, за які педагогічний матеріал не має виходити, а тому перетинатися з предметом інших допоміжних наук? За яких умов зв'язок лише із сучасністю збереже наукову самоцінність дослідження ідеї дитиноцентризму і забезпечить її ефективність у плані практичного вирішення обраної проблеми в реаліях сьогодення? Наскільки виправданими і якими можуть бути практичні рекомендації з проведення історико-педагогічної реконструкції проблеми дитиноцентризму, котра спрямована на вдосконалення і поглиблення певного аспекту особистісно орієнтованої стратегії сучасної освіти?

Актуальними, тісно взаємопов'язаними з вищеназваними продовжують нині залишатися і такі наріжні питання: що є власне предметом ідеї дитиноцентризму і які ж його часові межі? Іншими словами, ті дитиноцентристські ініціативи, які реалізуються в навчально-виховному процесі нині, або ті, які будуть мати місце в освіті завтра, чи можуть (чи мають) розглядатися з позиції історико-педагогічної та соціокультурної значущості?

Наразі можемо висловити припущення про те, що актуалізація зазначених дослідницьких завдань дає змогу позиціонувати дитиноцентризм як галузь педагогічного знання, яка перебуває на перетині власне педагогіки, історії педагогіки, соціальної педагогіки, антропології, психології, соціології, мистецтвознавства. При цьому вивчення наукового доробку вітчизняних учених засвідчило, що висвітлення проблеми дитиноцентризму з позиції міждисциплінарної єдності зазначених галузей наукового знання й досі залишається здійсненим не повною мірою.

Уважаємо, що саме така постановка проблеми дає змогу реалізовувати глибинні за задумом і широкомасштабні у плані розкриття специфіки становлення ідеї дитиноцентризму та її концептуалізації в освітній теорії та інваріантних виховних практиках різного часу. Виходячи із сказаного вище, зрозумілим стає доцільність і важливість висвітлення актуальних аспектів історії повсякденності дітей, як-от: етнічних особливостей народжуваності та виховання, ставлення до дітей в різних суспільствах (соціальний і юридичний статус дітей, покарання, злочини проти них та ін.), зображення дітей в міфології, літературі та мистецтві, символічне навантаження дитячої субкультури, предметів дитячого побуту, а також розкриття відповідної таксономії – розтин ієрархічних співвідношень дитячої субкультури з дорослою в різних культурах. Крізь призму міждисциплінарності актуальним також видається розгляд того, як феномен дитинства пов'язаний з визнанням дитини власне «людиною», її правами. Тут і проблеми народжуваності, і смертності (коли кількість дітей за цими показниками «зашкалювала» і ніхто особливо не переймався тим, у яких умовах вони існують). Тут і аспект покарання, і дисципліни як особливих проявів дитиноцентризму. Загалом, це досить «красивий» і гуманний напрям сучасних дитинознавчих студій.

Отже, спираючись на напрацювання С. Бобришова [1, с. 41] у галузі методології історії педагогіки, констатуємо, що уважний розгляд проблеми дитиноцентризму з позиції міждисциплінарного розроблення дає змогу позиціонувати такий напрям наукових досліджень, як історичний (адже доцільним

є висвітлення педагогічних феноменів минулого, пов'язаних із дитиноцентристськими тенденціями, в процесі їх ґенези та еволюції), і культурологічний (бо дає змогу розглядати ці феномени в контексті функціонування і розвитку людської культури), і соціологічний (адже можливими є їх аналіз у контексті історичної динаміки громадських інститутів, соціальних структур і відносин), і антропологічний (уможливлює вивчення таких феноменів у контексті дорослішання і розвитку особистості в різних історичних умовах). Таким чином, актуалізація ідеї дитиноцентризму у педагогічній теорії та практиці в аспекті міждисциплінарного вивчення забезпечує можливість використовувати весь наукознавчий і дослідницький досвід і потенціал цих наук. Водночас такий науковий симбіоз вимагає й додаткової дослідницької уваги і наукової тактовності для того, щоб, по-перше, не вторгатися на «суверенну територію» зазначених наукових галузей, тобто залишатися в рамках свого предмета, а по-друге, не розчинятися в знаннях цих наук та намагатися не стати узагальнюючою і всеінтерпретуючою науковою дисципліною.

Висновки. Вищевикладене підводить нас до думки, що проблема дитиноцентризму як соціокультурного феномена переходить із прихованого дискурсу в межах педагогічної науки до оформленого наукового знання, набуваючи при цьому концептуальної завершеності. Констатовано, що загальні ілюстративні фрази, якими насичено педагогічний дискурс, щодо «необхідності наближення навчання і виховання кожної дитини до її сутності, конкретних здібностей, майбутньої життєвої траєкторії людини» набудуть змістового і сутнісного наповнення за умови їх розгляду крізь призму міждисциплінарного вивчення.

Перспективи подальших наукових розвідок убачаємо в обґрунтуванні методології міждисциплінарного дослідження ідеї дитиноцентризму задля позиціонування цього феномена як істотної характеристики сучасної культури чи історично плинного і швидкоминучого явища.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бобрышов С.В. История педагогики как поле методологических детерминант историко-педагогического исследования. *Историко-педагогический журнал.* 2013. № 2. С. 35–47.

2. Захаренко С.О. Дитиноцентризм – провідна лінія в педагогічній спадщині О.А. Захаренко. *Директор школи, ліцею, гімназії*. 2013. № 4. С. 63–68.

3. Квас О.В. Розвиток ідей дитиноцентризму в педагогічній теорії та практиці (друга половина XIX – перша половина XX століття) : автореф. дис. ... наук. ступеня докт. пед. наук : 13.00.01. Дрогобич, 2012. 45 с. URL: https://mydisser.com/en/catalog/view/238/239/9659.html.

4. Кремень В.Г. Суспільство знань і якісна освіта. *Освіта.* 2017. № 13–14. С. 3.

5. Майорова-Щеглова С.Н. Детство в начале XXI века: парадоксы развития и функционирования. *Вестник РГГУ. Серия: Философия. Социология. Искусствоведение.* 2007. № 2–3. С. 191–201. URL: https://elibrary.ru/download/elibrary_13036380_74033486.pdf.

6. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf.